

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора педагогічних наук, професора
Харченка Сергія Яковича
на дисертацію **Пліска Євгена Юрійовича**
«Теорія і практика соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (XX – початок ХХІ століття)»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук (доктора наук) за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки
та спеціальністю 13.00.05 – соціальна педагогіка

Ступінь актуальності обраної теми. Актуальність дослідження С. Ю. Пліска «Теорія і практика соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (XX – початок ХХІ століття)» характеризується принципами гуманізації освітньої доктрини України, демократизації та толерантного ставлення до неповнолітнього злочинця, що по новому визначає пошук шляхів удосконалення соціального виховання дітей із противправною поведінкою. У вітчизняній педагогічній науці накопичено чималий досвід з проблеми вирішення педагогічного виправлення противправної поведінки дітей-злочинців. Педагогічні ідеї та положення вітчизняних науковців минулого допоможуть з'ясувати специфіку організації соціального виховання та покращати формування готовності сучасних педагогів до здійснення соціально-виховної роботи.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертантом обґрунтовано актуальність, теоретичну й практичну цінність проведеного дослідження. Об'єкт, предмет, мета та інші складові наукового апарату дисертаційної роботи не викликають заперечень. Чітко сформульовані завдання зорієнтовані до поставленої мети.

Методологічну основу дослідження становлять методологічні підходи (системний, хронологічний, історичний, логічний, культурологічний, політичний, антропологічний, парадигмальний, синергетичний, особистісно-діяльнісний, герменевтичний, наративний,

міжгалузевий) та комплекс методів, що представлений двома групами: загальнонаукові методи (теоретичний аналіз, синтез, абстрагування, конкретизація, метод періодизації, узагальнення) та методи конкретно-наукового характеру (історико-логічний; генетичний (історико-структурний), порівняльно-історичний, метод моделювання). Обґрунтування термінологічної бази дослідження дало пояснення його ключовим поняттям: правопорушення; неповнолітній правопорушник; соціальне виховання; соціальне виховання неповнолітніх правопорушників.

Історіографічний аналіз проблеми розвитку соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. здійснено на засадах хронологічного та проблемно-тематичного підходів. Виділено три періоди історіографії досліджуваної проблеми: перший історіографічний період – дореволюційний (друга половина XIX – початок ХХ ст.); другий історіографічний період – радянський (1917 – 1990 рр.); третій історіографічний період – незалежної України (1991 р. – початок ХХІ ст.).

Маємо затвердити, що проведений історіографічний аналіз досліджуваної проблеми свідчить про фрагментарне висвітлення окремих аспектів соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст., розрізнених як у науково-теоретичному, так і в хронологічному плані, відсутність комплексного та системного дослідження генези та трансформації соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.

Джерельна база дисертаційної роботи є достатньо широкою та різноманітною, що дозволило цілісно дослідити розвиток теорії і практики соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ століття.

Достовірність і новизна наукових положень. Оцінюючи дисертаційну роботу за параметрами новизни, відзначимо, що Є. Ю. Пліском було:

- вперше: цілісно й системно розкрито генезу теоретичних ідей та науково узагальнено моделі соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. як складного соціально-педагогічного феномену задля репрезентативного представлення в сучасному науково-педагогічному дискурсі; з'ясовано *передумови* становлення та розвитку соціального виховання неповнолітніх правопорушників у вітчизняній педагогічній думці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. (суспільно-політичні, соціально-економічні, організаційно-педагогічні); теоретично обґрунтовано *методологічні засади* наукової розвідки (філософські положення прагматизму, соціоцентризму та гуманізму; підходи – системний, хронологічний, культурологічний, історичний, політичний, особистісно-діяльнісний, наративний та ін.); розкрито *фундаментальні науково-педагогічні положення*, соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. (гармонізація соціальних та особистих принципів; опора на позитивні якості особистості підлітка; участь дітей у вихованні через систему самоврядування; активне використання довіри у виховній роботі з підлітками-правопорушниками; необхідність спеціально організованого розумового й морального розвитку вихованців; вплив на вихованців через суспільно корисну й продуктивну працю; провідний вплив особистості педагога, вихователя, його роль у виховній роботі з неповнолітніми; організація соціальної адаптації неповнолітніх, які вийшли з виправних закладів тощо); на основі визначених авторських критеріїв (суспільно-політичні, соціально-економічні та освітньо-культурні події в Україні та за її межами; нормативно-правові документи, що регламентували діяльність закладів для перебування неповнолітніх правопорушників та освітньо-виховні процеси в них; погляди науково-педагогічної громадськості на проблему соціального виховання неповнолітніх правопорушників; зміст і напрями соціального виховання неповнолітніх правопорушників у виправних закладах різних типів) виділено три *етапи* (I – реформаторсько-прагматичний (1917 – 1938 рр.); II – громадсько-соціоцентричний (1939 – 1990 рр.); III – особистісно-гуманістичний (1991 – 2015 рр.)) розвитку

соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні упродовж досліджуваного періоду та виявлено головні тенденції (позитивні, негативні) відповідно до кожного з них; визначено й охарактеризовано три педагогічні моделі соціально-виховної роботи з неповнолітніми правопорушниками в Україні впродовж 1917 – 2015 рр. (прагматична (1917 – 1938 рр.), стрижнем якої було визнано трудове виховання та професійна освіта неповнолітніх правопорушників; соціоцентрична (1939 – 1990 рр.), основою якої стало виховання неповнолітніх правопорушників як активних членів колективу, суспільства; гуманістична (1991 – 2015 рр.), що проголосила особистісно-центриваний підхід до неповнолітніх правопорушників); проаналізовано службу пробації як альтернативу соціального виховання неповнолітніх правопорушників в сучасній Україні;

- уточнено зміст понять „соціальне виховання”, „соціалізація”, „правопорушення”, „неповнолітній правопорушник”, „девіантна поведінка”, „делінквентна поведінка”, „профілактика”, „соціальна реабілітація”, „ресурсоціалізація”, „соціальна адаптація”, „соціальний супровід”, „соціальний патронаж”, „пробація”; соціальні, соціально-педагогічні та індивідуально-психологічні детермінанти поведінки неповнолітніх правопорушників; внесок вітчизняних і зарубіжних педагогів у розвиток теорії та практики соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у 1917 – 2015 рр.;

- набуло подальшого розвитку: узагальнення та типологізація спеціалізованих пенітенціарних установ для неповнолітніх правопорушників, що діяли в Україні досліджуваного періоду (приймальники, розподільні, ізолятори, колектори, напівреформаторії та реформаторії, ремісничі й виправні притулки, основні та допоміжні дитячі будинки, будинки примусових робіт (БУПРи), дитячі виправні та трудові колонії, виправні школи, школи фабрично-заводського учнівства (ФЗУ), школи соціальної реабілітації (ШСР), професійні училища соціальної реабілітації (УСР)); аналіз та систематизація джерельної бази дослідження; узагальнення нормативно-правових зasad соціального виховання та

кrimінальної відповідальності неповнолітніх правопорушників у досліджуваний період;

- до наукового обігу введено: маловідомі та раніше невідомі архівні джерела (61 позиція), наукові документи, історико-педагогічну літературу; невідомі раніше історичні факти, пов'язані з історією розвитку соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст.

Оцінка змісту та завершеності дисертації. У структурі роботи виділено вступ, п'ять розділів, висновки до них, загальні висновки, список використаних джерел, додатки.

У вступі чітко обґрунтовано вибір теми й актуальність дослідження. Показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Коректно визначено мету й завдання, об'єкт і предмет дослідження. Слід позитивно відмітити розкриття методологічних зasad дослідження. Досить повно розкрито перелік використаних методологічних підходів і методів дослідження.

У першому розділі дисертації розглянуто передумови становлення проблеми соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Визначено, що у цей період відбулися масштабні соціально-економічні перетворення в країні: на законодавчому рівні було прийнято низку нормативно-правових положень щодо врегулювання проблеми «дитяча злочинність»; активізувався громадський рух з метою пошуку засобів та методів педагогічного виправлення противоправної поведінки неповнолітніх злочинців; поширилася науково-педагогічна термінологічна база та було встановлено, що питання вирішення противоправної поведінки неповнолітніх правопорушників складає соціально-педагогічну проблему.

У другому розділі дисертації визначено методологічні засади дослідження. Обґрунтовано теоретико-методологічний апарат дослідження. Розвиток теорії і практики соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (1917 – 2015 pp.) розглянуто як

об'єктивний процес, зміст якого полягав у вмілому використанні методологічних підходів та методів наукового пошуку.

Історіографічний пошук засвідчив, що питання соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. як окремої історико-педагогічної наукової проблеми не було предметом спеціального комплексного й системного вивчення. Використано значний обсяг наукових праць минулого та сучасності, системний аналіз яких дав змогу класифікувати джерельну базу дослідження.

На належному рівні проаналізовано законодавчі та нормативні документи, що визначили підґрунтя для організації соціального виховання неповнолітніх правопорушників впродовж досліджуваного часу. Висвітлення автором нормативно-правової літератури дало змогу виявити особливості поступу системи соціального виховання неповнолітніх осуджених у структурі вітчизняної освіти.

Заслуговує на увагу розробка авторської періодизації досліджуваного педагогічного явища. Автором подано власну інтерпретацію надбань теорії і практики соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – початку ХХІ ст. Є. Ю. Пліско спирається на ідеї вітчизняних учених-педагогів, освітян-практиків, які порушували проблеми соціального виховання неповнолітніх правопорушників. Такий підхід забезпечує цілісний і системний аналіз теоретичних положень, концепцій, завдань, мети, напрямів, методів, засобів та форм соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – початку ХХІ ст. Систематизація історіографічних праць здійснена відповідно до трьох етапів: *перший етап* – реформаторсько-прагматичний (1917 – 1938 pp.); *другий етап* – громадсько-соціоцентричний (1939 – 1990 pp.); *третій етап* – особистісно-гуманістичний (1991 – 2015 pp.).

У третьому розділі дисертації схарактеризовано прагматичну модель соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (1917 – 1938 pp.), теоретичним підґрунтям якої стала педагогічна концепція

зарубіжних освітніх кінця XIX – початку ХХ ст. (В. Джеймс, Дж. Дьюї, Г. Кершенштайнер, В. Кілпатрик, Є. Коллінгс, В. Лай, Г. Паркхерст). З'ясовано, що її ідея ґрунтується на практичному підході до вирішення проблеми виправлення противправної поведінки неповнолітніх, виховання соціально активної людини, навчанні за допомогою праці.

У четвертому розділі дисертації досліджено соціоцентричну модель соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (1939 – 1990 рр.), яка відзначена процесами модернізації всіх ланок системи освіти в Україні з метою максимального охоплення дітей у всіх сферах життєдіяльності. Встановлено, що ідею соціоцентричної моделі виступає формування «соціального типу особистості» та єдиної колективної ідейності суспільства.

У п'ятому розділі дисертації, розкрито гуманістичну модель соціального виховання неповнолітніх правопорушників (1991 – 2015 рр.) репрезентація якої представлена як демократичний розвиток всієї системи освіти України. Означене, що ідею гуманістичної моделі стало визначення прав, свободи, безумовної поваги до особистості.

Окремої уваги заслуговує аналіз Закону України «Про пробацію», який орієнтує подальший напрям розвитку вітчизняної теорії соціального виховання й виступає нормативно-правовим підґрунтям сучасної практики соціально-виховної роботи із неповнолітніми осужденими.

Значення одержаних результатів для науки й практики та рекомендації щодо їх можливого використання. Заслуговує на увагу практичне значення одержаних результатів. Воно полягає у тому, що його основні положення, результати та висновки знайшли відображення в окремих модулях програм з дисциплін «Педагогіка», «Історія педагогіки», «Методика виховної роботи», «Соціальна педагогіка», «Соціальна робота», «Історія соціальної роботи», «Соціологія девіантної поведінки», «Соціально-педагогічна профілактика правопорушень», «Соціально-педагогічна робота з різними групами клієнтів». А також, у системі підвищення кваліфікації педагогів, соціальних працівників, фахівців служб

у справах дітей та інших спеціалістів, професійна діяльність яких пов'язана із виправленням противоправної поведінки неповнолітніх.

Основні результати дослідження впроваджено в освітній процес 6 навчальних закладів різних областей України.

Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях. Аналіз публікацій Є. Ю. Пліска засвідчив їх кількісну і якісну відповідність вимогам до оприлюднення результатів докторського дослідження. Основні результати роботи відображені у 45 одноосібних наукових працях, серед яких: 1 монографія; 2 навчально-методичні посібники; 26 статей (з яких 20 – у фахових виданнях України, 4 – у періодичних зарубіжних виданнях, 2 – у виданнях, включених до міжнародних наукометричних баз); 16 – аprobacійного характеру та інших наукових виданнях.

На основі аналізу змісту публікацій Є. Ю. Пліска можна констатувати, що рецензована дисертація є завершеною науково-дослідницькою роботою. Здобуті результати та висновки у друкованих працях викладено на належному фаховому рівні.

Ідентичність змісту автoreферату й основних положень дисертації. Структура, зміст, основні висновки, викладені в автoreфераті, відповідають основним положенням дисертації і адекватно їх відображають. Наукові положення, що наведені у автoreфераті, належним чином розкрито та обґрунтовано в рукописі дисертації. Дисертація та автoreферат написані грамотно й оформлені відповідно до вимог, що висуваються до такого виду робіт. Рівень аprobacії результатів дослідження є також достатнім і підтверджується участю здобувача у чисельних науково-практичних конференціях міжнародного і всеукраїнського рівня.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Позитивно оцінюючи дисертаційну роботу Є. Ю. Пліска, вважаємо за доцільне висловити окремі зауваження та побажання:

1. У другому розділі дисертації автор роботи визначив теоретико-методологічні засади дослідження. Проте, варто було в окремому

параграфі роботи розкрити сутність соціального виховання неповнолітніх правопорушників та подати аналіз дисертаційних досліджень.

2. У процесі аналізу понятійного апарату бажано було б показати ієрархію термінів дослідження. Крім того, дисертація тільки б виграла, якщо б дисертант провів порівняльний аналіз генези базових понять та категорій впродовж означених хронологічних меж дослідження.

3. У дисертації фундаментально представлено генезу теорії і практики соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст. Проте, на нашу думку, більше уваги необхідно було приділити аналізу впливу вітчизняних науково-педагогічних шкіл на розроблення технологій соціального виховання в різних регіонах України.

4. Схвально оцінені представлена в дисертації Є. Ю. Пліска періодизацію розвитку соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні в досліджуваний період, доцільно було б уточнити інформацію про особливості та зміст кожного етапу у вигляді таблиць з метою візуалізації найсуттєвіших якісних та кількісних змін.

5. У підрозділі 2.4 Є. Ю. Пліско обґруntовує теоретичні положення соціального виховання неповнолітніх правопорушників. Ця тематика повторюється у підрозділах 3.1, 4.1, 5.1 при обґруntуванні моделей соціального виховання означеної категорії дітей. На нашу думку, варто було об'єднати цей матеріал.

6. Недостатньо переконливо у роботі обґруntовано підстави виникнення педагогічних моделей та розкрито їх зв'язок із соціальним вихованням неповнолітніх правопорушників.

7. Характеризуючи організаційні засади соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні у ХХ – на початку ХХІ ст., автор наводить багато статистичних даних, які можна було винести у додатки. Крім того наведені у дисертації рисунки 3.1, 3.3, 5.1, 5.4 надто великі, тому, варто було їх також перенести у додатки.

8. Великий обсяг фактологічного матеріалу, систематизований дисертантом і включений у дослідження, представляє значний науковий інтерес, але Є. Ю. Пліско захоплюється описовістю і не завжди дає власну

критичну оцінку ідеям і працям попередників, в яких містяться застарілі й іноді неактуальні на сучасному етапі розвитку педагогічної науки матеріали.

9. Переконливість загальних висновків була б вагомішою, якби дисертант розглянув можливі шляхи впровадження історико-педагогічного досвіду у сучасну систему соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні.

Зазначені побажання і зауваження є дискусійними й не знижують теоретичної й практичної цінності дослідження, яке є концептуальним й цілісним, а його результати – достовірними.

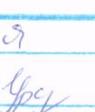
Загальний висновок. Таким чином, наукове дослідження Євгена Юрійовича Пліска «Теорія і практика соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (ХХ – початок ХХІ ст.)» є актуальним, самостійним, завершеним і достатньо апробованим дослідженням, яке виконане відповідно до пп. 9, 10, 12, 13 „Порядку присудження наукових ступенів”, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 (із змінами, внесеними згідно з Постановами КМ № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р., № 607 від 15.07.2020 р.), що дає підстави для присудження Пліску Євгену Юрійовичу наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки та спеціальності 13.00.05 – соціальна педагогіка.

Офіційний опонент

доктор педагогічних наук, професор,
завідувач кафедри соціальної педагогіки
Державного закладу
«Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ)

 С. Я. Харченко

Підпис	Харченко С.Я
Засвідчує	
Начальник відділу кадрів	ДЗ "Луганський національний університет імені Тараса Шевченка"

к.о. бурова - Чубовська